

Katarzyna Leśniewska

Praca z uczniem zdolnym w kontekście nowych zmian prawnych

Spis treści:

1. Zdolności – co to takiego?
2. Co nowe przepisy mówią o zdolnym uczniu?
3. „Stare” przepisy, które nadal obowiązują – jak to pogodzić?
4. Jak wspierać ucznia uzdolnionego?
5. Podsumowanie

1. Zdolności – co to takiego?

Jak dotychczas, nie wypracowano jednej obowiązującej definicji terminu zdolności. Również prawo oświatowe nie daje odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób należy go rozumieć. Zarówno nauczyciele, jak i psychologowie odwołują się do różnych sposobów wyjaśniania jego znaczenia. W potocznym rozumieniu zdolności to predyspozycje do łatwego opanowania pewnych umiejętności. Taką definicję znajdujemy w „Słowniku Języka Polskiego” PWN. Ale termin ten może być również definiowany jako „indywidualne możliwości skutecznego działania w różnych dziedzinach”¹.

Obie przytoczone definicje zakładają, że każdy człowiek posiada w różnych dziedzinach, w większym lub mniejszym stopniu jakieś zdolności i jest w stanie działać w nich skutecznie. Jednak w każdej populacji istnieje pewna grupa ludzi, którzy wyróżniają się spośród przeciętnie funkcjonujących osób tym, że w porównywalnych warunkach na wykonanie danej czynności potrzebują mniej czasu, wykonują ją sprawniej i popełniają mniej błędów. O takich osobach mówi się, że mają szczególne uzdolnienia. W szkole również mogą pojawić się uczniowie przejawiający wybitne zdolności. Takie dzieci czy młodzi ludzie są obdarzeni wysokim ilorazem inteligencji, ponadprzeciętnymi zdolnościami twórczymi, tj. giętkością i oryginalnością myślenia, ciekawością i zacięciem badawczym, otwartością na nowości oraz dużym zaangażowaniem w wykonywane działania². To ostatnie jest związane m.in. z wysoką motywacją, pracowitością i wiarą we własne możliwości.

Niektórzy z nich przejawiają zdolności ogólne: wysoki poziom inteligencji, wykraczającą ponad przeciętną umiejętność myślenia, spostrzegawczość, pamięć, sprawność fizyczną,

¹ J. Borzym, K. Kruszewski, Praca z uczniem zdolnym. Indywidualizacja kształcenia, w: Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela, K. Kruszewski (red.), PWN, Warszawa 1991, s. 219.

² M. Siekańska, Koncepcje zdolności a identyfikacja uczniów zdolnych, w: Psychologia Zdolności. Współczesne kierunki badań, A.E. Sękowski (red.), PWN, Warszawa 2005, s. 116–117.

wrażliwość emocjonalno-społeczną, inni – zdolności specjalne, kierunkowe, przejawiające się w określonej dziedzinie. Sfera zainteresowań niekiedy wiąże się z przedmiotami realizowanymi w szkole, ale czasem wykracza poza szkolne ramy. Niezależnie od rodzaju uzdolnień edukacja takich uczniów stanowi pewnego rodzaju wyzwanie dla szkoły.

2. Co nowe przepisy mówią o zdolnym uczniu?

Wprowadzane w polskim systemie edukacji regulacje prawne kładą nacisk na potrzebę rozpoznawania możliwości każdego ucznia, a co się z tym wiąże – także jego zdolności. Dodatkowo mocno w nowych aktach prawnych akcentuje się potrzebę zajęcia się uczniami przejawiającymi szczególne uzdolnienia. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach* podkreśla, że pomoc psychologiczno-pedagogiczna udzielana uczniowi polega na rozpoznawaniu i zaspokajaniu indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych ucznia, a także rozpoznawaniu jego możliwości psychofizycznych, wynikających m.in. ze szczególnych uzdolnień. Dla uczniów wykraczających ponad przeciętną organizuje się odrębne zajęcia rozwijające uzdolnienia, w których bierze udział nie więcej niż 8 uczniów. Powinny być one prowadzone z wykorzystaniem aktywnych metod pracy. Godzina takich zajęć wynosi 45 minut, w przeciwieństwie do zajęć specjalistycznych trwających 60 minut.

Nie oznacza to oczywiście, że jedyną formą pomocy uczniom szczególnie uzdolnionym ma być kierowanie ich na dodatkowe zajęcia. Przeciwnie – zgodnie z *Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. zmieniającym rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych (Dz.U. nr 228, poz. 1491)* nauczyciel jest zobowiązany do dostosowywania wymagań edukacyjnych do indywidualnych potrzeb i możliwości każdego ucznia wymagającego pomocy psychologiczno-pedagogicznej, w tym ucznia szczególnie uzdolnionego, poprzez indywidualizację działań na obowiązkowych i dodatkowych zajęciach edukacyjnych. Ważne jest przy tym, że potrzeby i możliwości ucznia mogą być związane nie tylko ze sferą poznawczą, ale również innymi aspektami jego funkcjonowania. Łatwo bowiem uświadomić, sobie, że uczeń posiadający szczególne uzdolnienia w dziedzinie matematyki będzie potrzebował poszerzenia zakresu treści nauczania i dostosowania do jego możliwości sposobów przekazywania wiedzy z tej dziedziny. Jednak nie należy zapominać, że ów uczeń może mieć równocześnie trudności w innych sferach życia. Może mieć kłopoty w komunikowaniu się z grupą rówieśniczą – np. nie potrafić znaleźć wspólnych tematów do rozmowy, zrozumieć rówieśników o niższych możliwościach, mieć niewystarczające kompetencje społeczne lub być postrzegany jako kujon. Uczeń może być też przeciążony obowiązkami związanymi m.in. z przygotowaniem do konkursów i olimpiad czy pracami będącymi następstwem jego perfekcjonizmu i ciągłego poczucia niewystarczającego poziomu własnych osiągnięć. Może wychowywać się w niekorzystnych dla niego warunkach rodzinnych, o zbyt wygórowanych lub niskich oczekiwaniach wobec niego albo braku stymulacji ze strony bliskich, związanej z życiem w rodzinie dysfunkcyjnej. Może wykazywać małe zdolności w innych dziedzinach, ważnych z punktu widzenia realizacji obowiązku szkolnego, np. małą wiedzę i słabe umiejętności związane z przedmiotami humanistycznymi, lub też niską motywację do uczenia się innych przedmiotów, ponieważ inne treści uznaje za nudne, a uczenie się ich za stratę czasu. Bywa, że specjalne potrzeby utalentowanego ucznia wiążą się z dodatkową trudnością wpływającą na jego

funkcjonowanie, która nie jest związana wprost z jego nieprzeciętnymi uzdolnieniami, np. uczeń szczególnie zdolny jest równocześnie osobą niepełnosprawną albo przewlekle chorą. Ważne jest, aby pomoc oferowana przez przedszkole, szkołę lub inną placówkę edukacyjną uwzględniała wszystkie wymiary funkcjonowania ucznia – fizyczny, poznawczy, emocjonalny, społeczny, a w konsekwencji uwzględniała całokształt potrzeb i możliwości ucznia. Aby było to możliwe, istotne jest dokonanie rzetelnego rozpoznania warunków funkcjonowania ucznia i dopiero na ich podstawie tworzenie oferty wsparcia.

Zgodnie z *Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. nr 228, poz. 1487)* dla potrzeb ucznia przejawiającego szczególne zdolności powinien zostać powołany zespół złożony z nauczycieli i specjalistów, którzy z nim pracują. Zespół ma za zadanie dokonać rozpoznania potrzeb i możliwości ucznia, ocenić zakres, w którym uczeń wymaga wsparcia i opracować dla niego Kartę Indywidualnych Potrzeb Ucznia (KIPU) oraz Plan Działań Wspierających (PDW). Nie ma przy tym znaczenia, czy dziecko posiada lub nie opinię wydaną przez poradnię psychologiczno-pedagogiczną, stanowiącą potwierdzenie uzdolnień dziecka – uczeń utalentowany ma prawo do uzyskania odpowiedniego wsparcia. Jeśli uczeń dysponuje również orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego, wówczas zespół opracowuje dla niego Indywidualny Program Edukacyjno-Terapeutyczny, w którym opisuje wszelkie kwestie związane z uzdolnieniami ucznia.

Jeżeli uczeń przychodzi do szkoły z dokumentem z poradni psychologiczno-pedagogicznej, np. opinią w sprawie udzielenia zezwolenia na indywidualny program lub tok nauki, wówczas dyrektor jest zobligowany do powołania zespołu zaraz po dostarczeniu tego dokumentu do szkoły. Jeśli uczeń nie ma takiego dokumentu, ale osoby upoważnione do inicjowania pomocy psychologiczno-pedagogicznej zauważą predyspozycje dziecka i uznają, że należy je objąć wsparciem, wówczas zgłaszają ten fakt dyrektorowi, który podejmuje decyzję o powołaniu zespołu, niezwłocznie po otrzymaniu takiej informacji.

W posiedzeniach zespołu, mających na celu ustalenie rodzaju wsparcia, którego potrzebuje uczeń, mają prawo uczestniczyć rodzice. Jest to bardzo istotne, gdyż wiedzą najwięcej o rozwoju zainteresowań i zdolności dziecka od najmłodszych lat życia, na co dzień obserwują jego spontaniczną aktywność, wiedzą, jak w naturalnych warunkach realizuje swoje zainteresowania, w jaki sposób codziennie wykorzystuje własną wiedzę i umiejętności, mają obserwacje dotyczące stylu uczenia się dziecka. Ponadto rodzice są osobami, które zapewniają lub potencjalnie mogą zapewnić dziecku dodatkowe wsparcie poprzez stymulację w zabawie i innych formach codziennej aktywności, np. propozycje zajęć pozaszkolnych itp. Warto myśleć o włączaniu w spotkania zespołu samego ucznia, mimo że prawo tego nie reguluje, oczywiście wówczas i w zakresie, w jakim jest on na to gotowy. Dzięki temu uczeń będzie miał szansę wspólnie z dorosłymi kreować własną ścieżkę rozwoju i planować dalszą edukację oraz późniejszą karierę zawodową. Korzyści, jakie mogą wynikać z takiej metody postępowania, oznaczają rozwój ważnych kompetencji ucznia, jak: umiejętność decydowania, planowania, stawiania sobie celów i dążenia do ich realizacji, zwiększenie świadomości posiadanego potencjału, branie odpowiedzialności za zmianę własnego życia.

Karta (KIPU) jest dokumentem indywidualnym ucznia, natomiast Plan (PDW) może być tworzony dla jednego ucznia lub dla grupy uczniów przejawiających podobne uzdolnienia, zainteresowania, predyspozycje oraz jednorodne potrzeby rozwojowe i edukacyjne. Indywidualny Program Edukacyjno-Terapeutyczny (IPET) to dokument, który będzie dotyczył uczniów uzdolnionych posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego. Oto co powinny zawierać poszczególne dokumenty:

Rodzaj dokumentu	Podstawa prawna	Zawartość dokumentu
KIPU	Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. nr 228, poz. 1487)	<ol style="list-style-type: none"> 1) imię (imiona) i nazwisko ucznia; 2) nazwa przedszkola lub szkoły oraz oznaczenie grupy lub oddziału, do którego uczeń uczęszcza; 3) informacja dotycząca: <ol style="list-style-type: none"> a) orzeczenia o potrzebie indywidualnego obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego, orzeczenia o potrzebie indywidualnego nauczania lub opinii poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym poradni specjalistycznej – z podaniem numeru i daty wydania orzeczenia lub opinii, b) potrzeby objęcia ucznia pomocą psychologiczno-pedagogiczną stwierdzoną w wyniku przeprowadzonych działań pedagogicznych, 4) określenie zakresu wymaganej przez ucznia pomocy psychologiczno-pedagogicznej z uwagi na indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne oraz możliwości psychofizyczne; 5) zalecane przez zespół formy, sposoby i okresy udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej; 6) ustalone przez dyrektora przedszkola lub szkoły formy, sposoby i okresy udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz wymiar godzin, w którym poszczególne formy pomocy będą realizowane; 7) ocena efektywności pomocy psychologiczno-pedagogicznej; 8) terminy spotkań zespołu; 9) podpisy osób biorących udział w poszczególnych spotkaniach zespołu.
PDW	Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. nr 228, poz. 1487)	<ol style="list-style-type: none"> 1) cele do osiągnięcia w zakresie, w którym uczeń wymaga pomocy psychologiczno-pedagogicznej; 2) działania realizowane z uczniem w ramach poszczególnych form i sposobów udzielania uczniowi pomocy psychologiczno-pedagogicznej; 3) metody pracy z uczniem; 4) zakres dostosowania wymagań edukacyjnych wynikających z programu nauczania do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych ucznia, o którym mowa w przepisach w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania

		<p>uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych;</p> <p>5) działania wspierające rodziców ucznia;</p> <p>6) w zależności od potrzeb, zakres współdziałania z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi, w tym poradniami specjalistycznymi, placówkami doskonalenia nauczycieli, organizacjami pozarządowymi oraz innymi instytucjami działającymi na rzecz rodziny, dzieci i młodzieży.</p>
IPET	<p>1. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. nr 228, poz. 1487)</p> <p>2. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (Dz.U. nr 228, poz. 1490)</p> <p>3. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w specjalnych przedszkolach, szkołach i oddziałach oraz w ośrodkach (Dz.U. nr 228, poz. 1489)</p>	<p>1) cele edukacyjne i terapeutyczne (wynika to z faktu, że jest to program);</p> <p>2) dostosowania wymagań edukacyjnych wynikających z programu nauczania do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych ucznia;</p> <p>3) rodzaj i zakres zintegrowanych działań nauczycieli i specjalistów prowadzących zajęcia z uczniem, w tym w przypadku:</p> <ol style="list-style-type: none"> ucznia niepełnosprawnego – zakres działań o charakterze rewalidacyjnym, ucznia niedostosowanego społecznie – zakres działań o charakterze resocjalizacyjnym, ucznia zagrożonego niedostosowaniem społecznym – zakres działań o charakterze socjoterapeutycznym; <p>3) formy i metody pracy z uczniem;</p> <p>4) formy, sposoby i okres udzielania uczniowi pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz wymiar godzin, w którym poszczególne formy pomocy będą realizowane, ustalone przez dyrektora przedszkola lub szkoły;</p> <p>5) działania wspierające rodziców ucznia oraz zakres współdziałania z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi, w tym poradniami specjalistycznymi, placówkami doskonalenia nauczycieli, organizacjami pozarządowymi oraz innymi instytucjami działającymi na rzecz rodziny, dzieci i młodzieży,</p> <p>6) zajęcia rewalidacyjne i resocjalizacyjne oraz inne zajęcia odpowiednie ze względu na indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne oraz możliwości psychofizyczne ucznia;</p> <p>7) zakres współpracy nauczycieli i specjalistów z rodzicami ucznia w realizacji zadań.</p>

3. „Stare” przepisy, które nadal obowiązują – jak to pogodzić?

Niezmiennie obowiązują przepisy *Ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. nr 256 z 2004 r., poz. 2572, z późniejszymi zmianami)*. Zgodnie z tym aktem uczniowie szczególnie uzdolnieni powinni być obejmowani właściwą opieką, polegającą m.in. na umożliwieniu im realizacji indywidualnych programów nauczania, objęciu indywidualnym tokiem nauki, a w związku z tym także na umożliwieniu ukończenia szkoły każdego typu w skróconym czasie (art.1 i art. 66 ustawy).

WAŻNE!**Art. 66. ust.1.**

Na wniosek lub za zgodą rodziców albo pełnoletniego ucznia dyrektor szkoły po zasięgnięciu opinii rady pedagogicznej i publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym poradni specjalistycznej, może zezwolić uczniowi na indywidualny program lub tok nauki oraz wyznaczyć nauczyciela-opiekuna. Odmowa udzielenia zezwolenia następuje w drodze decyzji administracyjnej.

Aktem wykonawczym do ustawy jest *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 19 grudnia 2001 r. w sprawie warunków i trybu udzielania zezwoleń na indywidualny program lub tok nauki oraz organizacji indywidualnego programu lub toku nauki (Dz. U. z 2002 r. nr 3, poz. 28)*. Zgodnie z rozporządzeniem wniosek o pozwolenie na indywidualny program lub tok nauki może złożyć sam uczeń, jego rodzice, wychowawca klasy lub nauczyciel przedmiotowy. Wniosek składany jest do wychowawcy klasy, który po dołączeniu opinii o predyspozycjach, możliwościach i oczekiwaniach ucznia przekazuje go dyrektorowi szkoły.

WAŻNE!

§ 1. Uczeń realizujący indywidualny program nauki kształci się w zakresie jednego, kilku lub wszystkich obowiązujących zajęć edukacyjnych, przewidzianych w szkolnym planie nauczania dla danej klasy, według programu dostosowanego do jego uzdolnień, zainteresowań i możliwości edukacyjnych.

§ 2. 1. Uczeń realizujący indywidualny tok nauki kształci się według systemu innego niż udział w obowiązkowych zajęciach edukacyjnych, w zakresie jednego, kilku lub wszystkich obowiązujących zajęć edukacyjnych, przewidzianych w szkolnym planie nauczania dla danej klasy.

Dla ucznia, który ma wskazanie do realizacji indywidualnego nauczania opracowuje się trzy dokumenty:

- Kartę Indywidualnych Potrzeb Ucznia (na podstawie rozpoznania, w jakim zakresie uczeń potrzebuje pomocy psychologiczno-pedagogicznej);
- Plan Działań Wspierających (na bazie KIPU);
- Indywidualny Program Nauczania.

Należy też pamiętać, że Plan Działań Wspierających i Indywidualny Program Nauczania nie są dokumentami tożsamymi. Pierwszy z nich dotyczy pomocy psychologiczno-pedagogicznej, której potrzebuje uczeń, zaś drugi stanowi opis aspektów edukacyjnych. Jednak zapisy każdego z nich powinny być spójne i mają służyć udzielaniu uczniowi kompleksowej pomocy.

4. Jak wspierać ucznia uzdolnionego?

Istotne jest, aby działania nauczyciela wobec dziecka szczególnie uzdolnionego stwarzały sprzyjające okoliczności do kreatywnego myślenia, samodzielnej pracy, realizacji, nieszablonowych projektów i oryginalnych pomysłów. Takie warunki może tworzyć nauczyciel, który sam myśli i działa twórczo. Według K. Bielugi³ twórczy nauczyciel zwraca uwagę na to, co się dzieje w klasie, zna swoich uczniów i trafnie postrzega klimat panujący

³ K. Bieluga, *Rozpoznawanie i stymulowanie cech inteligencji oraz myślenia twórczego w domu i szkole, Impuls*, Kraków 2009, s. 80–82

w grupie. Jego postrzeganie ucznia uwzględnia proces rozwoju dziecka. Nauczyciel potrafi formułować cele w sposób dostosowany do możliwości ucznia i istniejących warunków. Uczestników zajęć stymuluje do twórczego rozwiązywania problemów, dostosowuje środki i metody pracy do potrzeb poszczególnych uczniów. Zajęcia realizuje elastycznie – koryguje plan w zależności od ich przebiegu i reakcji uczniów, angażuje dzieci do współpracy. Wnikliwie analizuje nie tylko proces, czyli przebieg zajęć, ale również stopień osiągnięcia zakładanych celów. W wyniku tej analizy rzetelnie ocenia zarówno rezultaty uzyskiwane przez uczniów, jak i efekty własnej pracy.

Zajęcia, w których uczestniczą uczniowie szczególnie uzdolnieni, warto zaczynać tak, aby rozbudzić ich ciekawość, wzmocnić motywację do podjęcia działania, zachęcić do zadania sobie pytań: *Dlaczego tak jest? Jaka jest przyczyna? Jaki to mechanizm? Jak to działa? Jak to się dzieje? Do czego to prowadzi?* Dlatego warto, aby zadania adresowane do uczniów miały charakter problemowy, a sposób realizacji angażował umysł i ich emocje, dawał możliwość aktywnego poszukiwania, a nie ograniczał się do suchego przekazania informacji. Umiejętne stopniowanie trudności zadań pozwoli utrzymać motywację do działania dziecka szczególnie uzdolnionego. Nauczyciel zatem powinien bardzo uważnie dobierać zadania, aby z jednej strony nie przerastały one możliwości ucznia, ponieważ uniemożliwiłoby to osiągnięcie sukcesu i mogłoby stać się przyczyną jego zniechęcenia, z drugiej strony nie były poniżej możliwości ucznia, gdyż powodowałyby jego znudzenie i w efekcie obniżenie motywacji do radzenia sobie z wyzwaniami.

Dodatkowym czynnikiem wzmacniającym efektywność pracy z uczniami szczególnie uzdolnionymi jest zapewnienie dostępu do różnorodnych środków dydaktycznych.

5. Podsumowanie

Nowe regulacje prawne stanowią uzupełnienie dotychczasowych możliwości działania. Kompleksową pomoc zapewnia uczniowi rzetelna diagnoza, która nie ogranicza się do sfery poznawczej czy wąsko pojmowanych uzdolnień ucznia.